

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie

Jaromír Brož

Vzpomínka na pobyt v laboratořích profesora Posejpala

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie, Vol. 2 (1957), No. 4, 500--502

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/137332>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 1957

Institute of Mathematics of the Academy of Sciences of the Czech Republic provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This paper has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://project.dml.cz>

tehdejších žáků ve vědeckých ústavech Čs. akademie věd a na vysokých školách, i ohlas, který měly jejich práce v cizině. Nelze ovšem zapomínat, že tyto jeho úspěchy nebyly podmíněny jen samým systémem jeho výchovy. Velmi důležitou úlohu sehrála zde jeho vlastní osobnost, cele prochnutá láskou k vědeckému bádání a do krajnosti oddaná experimentální vědecké práci, ale přitom hluboce lidská, chápaní naše drobné osobní potíže a vždycky se snažící nám pomoci. V tom právě spočívalo ono osobní kouzlo prof. Dolejška, které mu pomáhalo získat žáky skutečně oddané, ochotné se podrobující jeho vedení.

VZPOMÍNKA NA POBYT V LABORATOŘÍCH PROFESORA POSEJPALA

JAROMÍR BROŽ

(Ústav technické fyziky ČSAV)

Má vzpomínka na Fyzikální ústav Karlovy university vztahuje se na období od roku 1932 do roku 1939, kdy jsem pracoval v jeho laboratořích jako doktorant, jako vědecký pomocník a konečně jako zaměstnanec býv. Fyzikálního výzkumu Škodových závodů. Ačkoli po skončení války vrátil jsem se znovu roku 1947 do fyzikálního ústavu a setrval v něm až do roku 1953, chtěl bych se ve svém vzpomínání zaměřit na období předválečné, a to zhruba na první polovici zmíněných sedmi let, kdy v čele fyzikálního ústavu stál profesor Dr Václav Posejpal.

Okamžik, kdy jsem se v září r. 1932 prvně setkal s prof. Posejpalem, utkvěl dobře v mé paměti. Ve skutečnosti nebylo to první setkání vůbec, neboť prof. Posejpala měl jsem dostatek příležitostí poznat již před tím na přednáškách, cvičeních a při zkouškách. Toto první setkání, jak jsem o něm počal mluvit, mělo však zcela odlišný charakter a stalo se pro mě událostí značného významu. Prof. Posejpal se se mnou rozhovořil velmi podrobně o problematice fyzikálního bádání v ústavu a o jeho perspektívách; nemluvil ke mně jako profesor, nýbrž jako starší pracovník, který sám stále musí doplňovat své znalosti a vypořádávat se s nejrůznějšími problémy, které rychlý rozvoj fyziky s sebou přináší. Tím otevřel přede mnou nové obzory a celý rozhovor vyvolal u mne hluboký dojem, jak ani u mladého člověka jinak nemohlo být. Od tohoto dne začal jsem pak pracovat v laboratořích ústavu a tento den nakonec rozhodl o dalším zaměření v mém povolání. Od tohoto dne bylo mně již jasno, že neodejdu na střední školu, jak bylo v tehdejší době běžnou zvyklostí, ale rozhodl jsem se, aniž jsem se s tím někomu svěřil, že zůstanu v nejužším kontaktu s prací ve fyzikální laboratoři, že se věnuji vědecké činnosti.

Při práci na své disertaci i později při jiných pracích v ústavu měl jsem dosti příležitostí poznat prof. Posejpala jako vědce i jako člověka. Jedním ze základních rysů jeho povahy byla jeho úžasná houževnatost, jež se projevovala tím, že neznal únavy při práci a všechno jeho počínání bylo obráceno k cíli, který si vytkl. Teprve s odstupem času si ujasňuji, že málokdo na podobném místě měl nebo má tolik pracovního elánu a tolik životní energie, kolik jí měl prof. Posejpal. Ačkoli ke konci byl vážně nemocen, pracoval s nezmenšeným úsilím až do posledních dnů svého života. Když v prosinci roku 1934 oslavil v knihovně fyzikálního ústavu v kruhu svých spolupracovníků své šedesátiny, nikdo z přítomných si jistě ne-

pomyslel, že za čtvrt roku půjdeme se s ním rozloučit na jeho poslední cestě. Přes všechny pocty, kterých se prof. Posejpalovi dostalo, zůstal skromným člověkem. Nepřál si na příklad, aby u příležitosti jeho 60. narozenin bylo o něm psáno. Vzpomínám si, když ho v té době navštívil prof. Dolejšek, že mu řekl: *»Teď o mně nic nepište, neboť nejsem se svou prací hotov. Napište mně až nekrolog.«* Jak patrně, ani sám si ještě tehdy neuvědomoval vážnost své choroby a blízkost neodvratného konce.

Vzpomínám-li na prof. Posejpala, nemohu se nezmínit o jeho kladném poměru ke sportu. Málokdo ví, že byl nadšeným turistou, že v dřívějších letech provozoval horolezecký sport, že holdoval loveckému sportu a konečně že byl výborným lyžařem. Lyžařskému umění zůstal pak věren po celý svůj život. Sport mu byl prostředkem k udržení tělesné čilosti a svěžesti. A jak byl neúnavný v práci, tak i sport provozoval poctivě a svědomitě.

Prof. Posejpal uměl velmi dobře organisovat svou práci. Byl především zručným experimentátorem, který dovedl potřebný pokus nejen navrhnout, ale i vhodně uspořádat a provést. Tomu učil i své žáky. Rád měl jasné a srozumitelné protokoly o měřeních. Často mně vytkl, když jsem vedl a zpracovával protokol při jeho pokusech, že si nepočínám správně. Zprvu se mně zdálo, že jsou to celkem maličkovosti, ale později jsem sám přišel k názoru, že úspěchy experimentální činnosti ve fyzice závisí do značné míry i na takových maličkostech. Šlo však o věci závažnější. Prof. Posejpal neměl rád při pokusech improvisace, poněvadž byl přesvědčen, že při improvisacích neovládá vždy všechny faktory, které mohou pokus ovlivnit. Snad si počínal v tomto směru někdy až přehnaně. Říkával mi: *»Raději nepodnikajte nic, než abyste prováděl nezajištěný experiment. To vás může jen svést na falešnou stopu.«* Sám pak skutečně snažil se postupovat vždy tak, aby pokus, který prováděl, byl po všech stránkách plně zajištěn. Bylo jistou životní tragikou, že přes své velké experimentální zkušenosti došel v poslední době svého života k mylným závěrům a výkladům svých experimentů.

Vědecká činnost prof. Posejpala byla velmi obsáhlá a dotýkala se různých oborů fyziky. Na většině prací je patrný vliv jeho pobytu ve Francii, s kterou udržoval po celý svůj život časté styky. Není možno zmiňovat se na tomto místě o všech jeho pracích, kterých je značný počet. Nejzávažnější z nich týkaly se jednak studia refrakce plynů, jednak otázek souvisících s rezonanční absorpcí a absorpčními skoky v oboru paprsků X. Skupina prací zabývajících se studiem refrakce plynů při malých tlacích zahrnuje v sobě i dřívější práce, které se týkaly použití Jaminova refraktometru a spektrálního fotometru. K těmto pracím můžeme přiřadit i studium otázek fluorescence a fluorescenční absorpce (C. R. Paris, 183 [1926], 1097). Studium fluorescence paprsků X přechází tak Posejpal na pole, v kterém byl obzvláště plodným a kde dosáhl množství velmi významných výsledků.

Prof. Posejpal napsal knihu *Roentgenovy X paprsky* (nakl. JČMF, Praha 1925), která v tehdejší době byla jedinou českou učebnicí z tohoto oboru. Z oboru paprsků X jsou pak i jeho význačné práce, týkající se rezonanční absorpce (na př. C. R. Paris, 182 [1926], 272) a absorpčních skoků (C. R. Paris, 192 [1931], 879; 195 [1932], 36; Čas. JMF, 61 [1932], 171). Za mého pobytu ve fyzikálním ústavu pracovalo na těchto tématech několik pracovníků, jejichž úkolem bylo zdokonalovat metodiku a získávat nový experimentální materiál, případně ověřovat Posejpalovy názory.

V té době zaměstnával se již prof. Posejpal pracemi, kterými se snažil prokázat

materialisaci světového éteru (*C. R. Paris*, 198 [1934], 59). A tu je třeba říci, že Posejpalova činnost souvisí s touto otázkou byla tragickým omylem. Patrně choroba počala tu již vykonávat svůj zhoubný vliv. Posejpal věnoval sice při této práci experimentálně nesmírně náročné a obtížné otázkám důkazů velkou pozornost — to nutno přiznat —, práce sama spočívala však na mylných předpokladech a její interpretace vyvolala živé námitky (na př. Závíška, Trkal, Cotton). Přes to, že tato činnost byla omylem, nezmenšuje to význam Posejpalovy osobnosti. Jeho význam je třeba především vidět v jeho dřívějších pracích, které měly svou cenu, vzbudily ohlas doma i za hranicemi a znamenaly nesporný přínos pro naši fyziku.

Význam Posejpalovy vědecké činnosti nejlépe dokazuje skutečnost, že o svých pracích přednášel na pozvání francouzské fyzikální společnosti v Paříži, na mezinárodním kongresu v Londýně a pod. Uznání jeho zásluh o fyziku potvrzují četné pocty, kterých se mu dostalo jak doma, tak i v zahraničí. Prof. Posejpal byl řádným členem Královské české společnosti nauk, mimořádným členem České Akademie, Chevalier de la Légion d'Honneur, Officier de l'Instruction publique v Paříži, Vice-Président de l'Union International de Physique Pure et Appliquée, členem a generálním sekretářem Československé národní rady badatelské, Membre du Comité International des Poids et Mesures v Sèvres, čestným doktorem university v Nancy a v Poitiers, atd.

Svou vědeckou činností Posejpal značně přispěl k rozvoji československé fyziky. Neméně důležitou složkou jeho působnosti byla však i jeho výchovná činnost. Dobře byl znám jeho úzký styk s pracovníky v laboratoři, jeho smysl pro kolektivní práci, jeho nezištné rady každému, kdo je potřeboval, a jeho velký zájem o práci těch, kteří byli kolem něho. Ti, kdož prošli jeho laboratořemi, mohli si z Posejpalovy pracovní houževnatosti, z jeho značného pracovního úsilí, a z jeho důkladnosti v metodice experimentální práce odnést cenné zkušenosti pro svou vlastní činnost.